

sanat yazıları

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ GÜZEL SANATLAR FAKÜLTESİ

SANAT YAZILARI DERGİSİ / 2014 MAYIS / SAYI: 30

Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları
Sanat Yazıları Dergisi, (Mayıs ve Kasım) yılda iki kez yayımlanır.

Sahibi

Hacettepe Üniversitesi
Güzel Sanatlar Fakültesi adına
Dekan **Prof. Dr. Meltem Yılmaz**

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Doç. Ayşe Sibel Kedik
Hacettepe Üniversitesi
Güzel Sanatlar Fakültesi

ISSN: 1300-6665

Yayın Türü: Yaygın Süreli Yayın
Yayın Şekli: Yıllık - Türkçe
Yayın İdare Adresi: Hacettepe Üniversitesi
Güzel Sanatlar Fakültesi
06800 Beytepe / Ankara

Yayın Kurulu

Doç. Ayşe Sibel Kedik (Başkan)
Doç. Necla Rüzgar Kayıran
Yrd. Doç. Zülfükar Sayın
Yrd. Doç. Şinasi Tek
Yrd. Doç. Serap Emmungil Karamanoğlu
Öğr. Gör. Dr. Emre Demirel
Öğr. Gör. Dr. Gülçin Cankız Elibol
Arş. Gör. Banu Bulduk
Arş. Gör. Seval Şener
Arş. Gör. Gamze Boz

Grafik Tasarım

Arş. Gör. Banu Bulduk

Tasarım Uygulama

Arş. Gör. Banu Bulduk
Arş. Gör. Güliz Boyraz

30. Sayının Hakem Kurulu (Ünvan ve Soyadı Sırasıyla)

Prof. İsmail Ateş (H.Ü. Güzel Sanatlar Fakültesi)
Prof. Mümtaz Demirkalp (H.Ü. Güzel Sanatlar Fakültesi)
Prof. Dr. Nermin Şaman Doğan (H.Ü. Güzel Sanatlar Fakültesi)
Prof. Hüsnü Dokak (H.Ü. Güzel Sanatlar Fakültesi)
Prof. Hayri Esmet (Anadolu Ü. Güzel Sanatlar Fakültesi)
Prof. Cebirail Ötgün (H.Ü. Güzel Sanatlar Fakültesi)
Prof. Ferhat Özgür (Yeditepe Ü. Plastik Sanatlar Bölümü)
Prof. Dr. Turan Şağır (İnönü Ü. Güzel Sanatlar ve Tasarım F.)
Prof. Namık Kemal Sarıkavak (H.Ü. Güzel Sanatlar Fakültesi)
Prof. Dr. Candan Dizdar Terwiel (H.Ü. Güzel Sanatlar Fakültesi)
Prof. Mehmet Yılmaz (Gazi Ü. Güzel Sanatlar Fakültesi)

Doç. Melih Apa (Mersin Ü. Güzel Sanatlar Fakültesi)
Doç. Barış Atiker (Beykent Ü. Güzel Sanatlar Fakültesi)
Doç. Eylem Önder Başarır (Hacettepe Ü. Ankara Devlet K.)
Doç. Çiğdem Demir (Gazi Ü. Güzel Sanatlar Fakültesi)
Yrd. Doç. Sibel Özgün (Hacettepe Ü. Ankara Devlet K.)
Doç. U. Tolga Savaş (H.Ü. Güzel Sanatlar Fakültesi)
Doç. Özden Pektaş Turgut (Gazi Ü. Güzel Sanatlar Fakültesi)
Yrd. Doç. Dr. Elif Songür Dağ (Ulusallararası Kıbrıs Ü. GSF)
Yrd. Doç. Lütfi Özden (Gazi Ü. Güzel Sanatlar Fakültesi)
Yrd. Doç. Ercan Sağlam (Bilkent Ü. GST ve Mimarlık F.)
Öğr. Gör. Enver Özüstün (Ankara Ü. İletişim Fakültesi)

İsteme Adresi

Hacettepe Üniversitesi
Güzel Sanatlar Fakültesi Dekanlığı
06800 Beytepe - Ankara / Tel: (312) 299 20 62 - 82
Faks: (312) 299 20 61 / www.gsf.hacettepe.edu.tr
sanatyazilari@hacettepe.edu.tr

Baskı

Hacettepe Üniversitesi Basımevi
Basımevi Tel: (312) 305 10 20
E-posta: basimevi@hacettepe.edu.tr
Basım Tarihi: 2015
Baskı Adedi: 500 adet

*Yazıların içeriğinden yazarları sorumludur.

**Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Yazıları Dergisi'nde kör hakem sistemi uygulanmaktadır.

TÜRKİYE'DE TIPOGRAFI EĞİTİMİ ÜZERİNE

ON EDUCATION OF TYPOGRAPHY IN TURKEY

ÖĞR.GÖR. MURAT ERTÜRK

Sakarya Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Grafik Bölümü
merturk@sakarya.edu.tr

Geliş Tarihi: 01.04.2014 | Kabul Tarihi: 05.09.2014

Öz: Gelişen teknolojiyle ortaya çıkan yeni iletişim ortamları, tipografinin tanımını ve uygulama alanlarını genişletmektedir. Sürekli gelişen bir iletişim ortamına ayak uydurabilme, yazı alanımıza katkıda bulunabilme ve tipografiyi görsel iletişimin her alanında etkin ve yetkin bir şekilde kullanabilme, ancak tasarımcı adaylarının iyi bir tipografi eğitimi almaları ile mümkün olacaktır. Bu açıdan çağdaş tipografi eğitiminde öne çıkan konuların ve eğitim kurumlarında verilen tipografi eğitiminin üzerine belirli aralıklarla düşünülmesi gerekmektedir. Bu çalışmada, Türkiye'de tipografi eğitiminin kısa tarihine değinilmiş, ülkemizde tipografi eğitiminin geliştirilmesine yönelik düşünceler belirli başlıklar altında toplanarak çeşitli öneriler getirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Tipografi, Tipografi Eğitimi, Türkiye'nin Tipografi Eğitimi Tarihi.

Abstract: New communication media emerging with technology broadens application areas and description of typography. Keeping up with the ever-evolving communications environment, contributing to our typography area and using effectively typography in all areas of visual communication will be possible with receiving a good education of design students in typography. In this respect, it should be considered on featured issues in modern typography education and condition of typography education in educational institutions at regular intervals. Within this study, it is mentioned a brief history of typography education in Turkey, some proposals concerning the development of typography education in our country have been put together under specific headings.

Keywords: Typography, Typography Education, History of Typography Education in Turkey.

Giriş

Gutenberg'ten günümüze gelişen teknolojiye paralel olarak ortaya çıkan yeni iletişim ortamları, devingen bir hâl alan tipografinin tanımını ve uygulama alanlarını genişletmekte; geçmişte belirli bir baskı ve dizgi tekniğini açıklamakta kullanılan tipografi terimi, günümüzde “bilgi ve anlam taşıyan harf ve sözcüklerin düzenlenmesi” (Byrne, 2004, s. 2) olarak tanımlanmaktadır.

Sarıkavak, kişisel bilgisayarların evlere girmeye başladığı 1985'li yıllardan itibaren tipografinin biçim ve içerik itibarıyla farklılaştığını belirterek tipografiyi, harflerin ya da yazın-sal-görsel iletişime ilişkin öğelerin işlevsel ve estetik olarak düzenlenmesi ve bu öğelerle oluşturulan bir tasarım dili olarak tanımlamaktadır (Sarıkavak, 2003, s. 147). Tipografiyi tasarlanmış yazının sanatı olarak tanımlayan Uçar ise, bahsi geçen biçim ve içerik değişimine ilişkin, çağdaş anlamda tipografinin görsel bir dil haline geldiğini ve farklı bir imge olarak karşımıza çıktığını belirtmektedir (Uçar, 2004, s. 95, 106). Modern sanat ve tasarım formlarında bir ifade biçimi olarak kavramsal nitelik kazanan tipografinin kavramsal niteliğini keşfeden tasarımcı ve sanatçılar tarafından resimden yerleştirmeye, videodan heykele kadar birçok alanda kullanıldığı, iletişim görevini aşarak kendine yeni roller ve yönler bulduğu görülmektedir. Tipografinin 'keşfedilen' ya da 'bulunan' kavramsal yönü, tipografiyi görsel iletişim tasarımcısının oyun alanından çıkartıp, geniş kitlelerin kullanımına sunmaktadır. Bu tür sanatsal yansımalarına ek olarak, tipografinin kültürel rolü de bulunmaktadır. Yazının bulunuşundan bu yana, bilgi birikimi ve kültür aktarımı yazı ile gerçekleşmiştir. Bu sebeple Uçar, yazının geçmişinin aynı zamanda insanlığın geçmişi olduğunu vurgulamaktadır (Uçar, 2004, s. 108). Türk Dil Kurumu ise, tipografi sözcüğünü “*kabartma biçimlerle ilgili baskı yöntemi*” olarak açıklamaktadır (“Tipografi”, 2014). Kaligrafi ve sayısal tipografinin kapsam dışı bırakıldığı bu tanımlamada tipografi, Gutenberg döneminin pratikleri ile sınırlandırılmıştır. Ancak tipografinin teknoloji ve çağın yeni anlayışları ile geliştiği, sadece tipograflara ya da görsel iletişim tasarımcılarına ait bir meslek alanı olmaktan çıktığı ve sınırlarının genişlediği konunun uzmanlarının değerlendirmeleri, yazıları ve söylemlerinde görülmektedir.

Bir mesajın okunulan dilde aktarılmasının en temel yönteminin tipografi olması sebebiyle, tipografi eğitimi, görsel iletişim tasarımı eğitiminin belkemiği olmaktadır (Sarıkavak, 2013, s. 70). Gelişen teknolojinin iletişim ortamlarını çeşitlendirmesi ve kullanıcıların bu ortamlara kolaylıkla ulaşılabilmesi ile herkes, yazdığı-dizdiği bir metini kitleler ile paylaşabilmektedir. Dizilmiş metinler televizyondan internete, bilgisayar ve türevlerinden basılı ürünlere kadar hemen her yerde karşımıza çıkmaktadır.

Heller, dilin fiziksel temsili ve iletişimin temel ögesi olan tipografinin, öğrencilerin lisans programında alması gereken en önemli ders olduğunu belirtmektedir (Heller, 2004, s. vii). Yazının sorumluluk alanı içerisinde yer aldığı, kültür ve dil aktarımında rol oynayan görsel

iletişim tasarımcısı için tipografi son derece önemlidir. Sürekli gelişen bir iletişim ortamına ayak uydurma, yazı alanımıza katkıda bulunabilme ve tipografiyi görsel iletişimin her alanında etkin bir şekilde kullanabilme, ancak tasarımcı adaylarının iyi bir tipografi eğitimi alması ile mümkün olacaktır. Bu noktada, kısaca Türkiye'deki tipografi eğitiminin tarihine değinmek yerinde olabilir.

Tipografi Eğitiminin Kısa Tarihi

Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren kurulmaya başlanan, sanat ve tasarım eğitimi veren kurumların ders programlarında yazı eğitimi ağırlıktadır.

Resim öğretmeni yetiştirmek amacıyla 1926 yılında Orta Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü olarak kurulan ve 1976 yılında adı Gazi Eğitim Enstitüsü olarak değişen kurumda yazı eğitiminin verildiği görülmektedir. Yeni Türk alfabesiyle güzel örnekler vermek ve alfabe topluma öğretecek öğretmenler yetiştirmek amacıyla, kurumun ders programına yazı dersleri eklenmiş ve derslerin eğitimliliğini Almanya'da eğitim görerek yurda dönen Şinasi Barutçu üstlenmiştir. 1961 yılına kadar enstitüde dersler veren Barutçu, daha sonra İstanbul Atatürk Eğitim Enstitüsü'ne atanmış ve burada yazı eğitimi vermeye devam etmiştir (Çoban, 1993, s. 113–114). Yazı derslerinin içeriğini, güzel yazı alıştırmaları ve çocuklar için el yazısı uygulamaları oluşturmaktadır (Çoban, 1993, s. 329).

Güzel Sanatlar Akademisi'nde yazı eğitimi, Gazi Eğitim Enstitüsü öğrencilerinden Sait Yada ve Ferit Apa gibi isimlerle birlikte Almanya'ya eğitim için gönderilen Emin Barın tarafından verilmiştir. 1943 yılında ülkesine dönen ve aynı yıl akademide göreve başlayan Barın, burada 'Yazı ve Yazı Tasarımı' adlı dersi vermiş, Afiş Atölyesi'nde yazı derslerine girmiştir. 1955 yılında da Prof. Sacit Okyay ile birlikte 'Yazı ve Cilt Atölyesi'ni kurmuştur (Turan, 2007, s. 41-42).

Sait Yada, el sanatları ve endüstrinin ihtiyaç duyduğu tekniğe hâkim, tasarım gücü yüksek kişilerin yetiştirilmesi amacıyla 1955 yılında kurulan Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu'na yazı eğitimi vermek üzere atanmıştır (Çoban, 1993, s. 80). 1973 yılında Grafik Sanatlar Bölümü'nün yenilenen ders programında yazı dersinin süresi artarken, tipografi adıyla ayrı bir ders eklendiği görülmektedir (Ak, 2008, s. 123). Tipografi dersinin bir atölye dersi olduğu, baskı işleri için taslak hazırlama, dizgi ve prova baskı gibi dönemin baskı teknolojisinin tanıtıldığı ve uygulandığı anlaşılmaktadır (Ak, 2008, s. 280). Birinci öğretim yılında yer alan yazı dersi, yazı malzeme ve aletlerinin tanıtımı, yazıya hazırlık temrinleri, harfin anatomisi, yazı çeşitleri, büyük-küçük harf ve sözcük aralıkları, ilân, etiket ve levhalar için dekoratif yazı pratikleri gibi konuları içermektedir (Ak, 2008, s. 255). İkinci öğretim yılındaki yazı dersinin içeriğini, kesik uç, fırça ve kalem ile afiş groteski, şerit yazıları, ince yazılar oluşturmaktadır. Üçüncü öğretim yılındaki yazı dersi, kesik uç ve fırça ile el yazıları, tarihi ve klasik yazılar, modern ve piyasa yazıları kapsamında şablon, oyma, ışıklı yazılar,

cam üstüne yazı yazma, tabela ve levha yazıları gibi uygulamaları; dördüncü öğretim yılında ise, klasik yazılar üzerine araştırma, mevcut eserleri inceleme, matbaa harflerinin hazırlanması, yazılması, oyulması, dökülmesi, kitap yazıları üzerine araştırma, davetiyeler, başlık ve kapaklar, duvar levhaları, mezar taşları, diploma gibi kıymetli evrak yazımı, yazı ve resimle karışık çalışmalar, kitap kapakları ve sayfaları, reklam ve ambalaj çalışmaları, modern yazılar ile sergi, dekorasyon, vitrin yazıları gibi uygulamaları içermektedir (Ak, 2008, s. 271–273). Teknik altyapı açısından bakıldığında, bölümde tipografi, fotografi, litografi ve serigrafi atölyelerinin bulunduğu ve bu atölyelerde okulun hemen hemen bütün basım işlerinin yapılmış olduğu görülmektedir (Ak, 2008, s. 117).

Eldeki veriler doğrultusunda, Türkiye’de gerçek anlamda tipografi eğitiminin 1973 yılında Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu’nun Grafik Sanatlar Bölümü’nde verilmeye başlandığı söylenebilir. Daha sonra açılan üniversitelerin ilgili bölümleri ile günümüze değin tipografi eğitimi verilmeye devam etmiştir.

Tipografi Eğitimi Üzerine

Son yıllarda açılanlarla birlikte ülkemizde toplam 179 üniversite vardır. Bunlardan 109’u devlet üniversitesi, 70’i vakıf üniversitesidir (“Üniversiteler”, 2014). Teknolojinin iletişim ortamlarını çeşitlendirmesi, üniversite sayısının artması ile grafik tasarımı, görsel iletişim tasarımı ve iletişim tasarımı gibi bölümlerin ardı ardına açılması, tipografi derslerinin içeriği ve sayısı, kuramsal bilginin düzeyi, bölümlerin teknik altyapısı, derslerde gelişen teknolojinin tipografi üzerindeki etkilerinin ele alınıp alınmadığı gibi konuları akla getirmektedir.

Türkiye’de tipografi eğitiminin geliştirilmesine yönelik düşünceleri ortaya koymak, problemleri tespit etmek ve onları belli başlıklar altında toplayarak yapılacak tartışmalara katkı sağlamak, tipografi eğitimine ilişkin düşüncelerin bir sistematığe oturması açısından önemlidir. Bu amaçla tipografi eğitimine ilişkin belirlenen başlıklar açıklamaları ile aşağıda verilmiştir.

Tipografi Derslerinin Kredi ve Saat Durumları

Ülkemizdeki tipografi alanındaki durumuna öncelikli olarak tasarımcı yetiştiren eğitim kurumlarından başlamak ve ilgili bölümlerin ders programlarında yer alan tipografi derslerinin ağırlığına bakmak yerinde olabilir. Yazının ilerleyen bölümlerinde değinilen meseleleri değerlendirirken aşağıda yer alan veriler neden-sonuç ilişkisini kurmamızda yardımcı olabilir. Tablolarda seçkisiz olarak örneklenen Türkiye’de yer alan başlıca grafik tasarımı ve görsel iletişim tasarımı bölümlerinin lisans programlarında yer alan zorunlu ve seçmeli tipografi derslerinin kredi ve saat durumları incelenmiştir. İlgili bölümlerde eğitim alan öğrencilerin dört yıllık lisans programı boyunca alabilecekleri tipografiye ilişkin derslerin

toplam kredi ve saat bilgileri tablo ile aşağıda belirtilmiştir. İncelemede, adlarında 'tipog-
rafi', 'yazı', 'kaligrafi' ve 'yazı tasarımı' gibi sözcüklerin yer aldığı dersler dikkate alınmıştır.

Üniversiteler	Zorunlu Dersler		Seçmeli Dersler	
	Kredi (AKTS)	Saat	Kredi (AKTS)	Saat
Anadolu Üniversitesi ¹	32	30	18	18
Dokuz Eylül Üniversitesi ²	20	20	4	4
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi ³	15	8	15	7
Marmara Üniversitesi ⁴	12	16	8	10
Hacettepe Üniversitesi ⁵	9	14	5	6
Gazi Üniversitesi ⁶	6	6	6	6
Sakarya Üniversitesi ⁷	4	3	5	3

Tablo 1. Kredi ve Ders Saati Açısından Devlet Üniversitelerinin Karşılaştırılması.

Tablo 1'den görülebileceği üzere, Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Grafik Bölümü, zorunlu ve seçmeli tipografi dersleri bakımından en fazla ders kredisine ve süresine sahip olan bölümdür. Devlet üniversiteleri arasında tipografiye en fazla ağırlık veren bölüm olduğu ve seçmeli dersler ile öğrencilerinin tipografi bilgisini geliştirmelerine olanak sağlaması açısından doğru bir örnektir. Anadolu ve Marmara üniversitelerinin seçmeli tipografi derslerinin fazlalığı dikkat çekerken, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Grafik Bölümü'nün seçmeli tipografi dersleri zorunlu derslerine oranla az sayıdadır. Sakarya Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Görsel İletişim Tasarımı Bölümü'nün ders programında ise üç saatlik bir zorunlu tipografi dersi ve daha çok deneysel uygulamaların yapıldığı bir de seçmeli dersin yer aldığı görülmektedir.

¹ <http://www.anadolu.edu.tr/tr/akademik/program/dersler/193/13/1>, Erişim Tarihi: 20 Haziran 2014

² http://gsf.deu.edu.tr/gsf/dosya/bologna2012_2013/ogretimPlani/Grafik/Grafik.rar, Erişim Tarihi: 20 Haziran 2014

³ <http://www.msgsu.edu.tr/faculties/guzel-sanatlar-fakultesi/grafik-tasarim>, Erişim Tarihi: 20 Haziran 2014

⁴ <http://llp.marmara.edu.tr/organizasyon.aspx?kultur=tr-TR&Mod=1&ustbirim=1250&birim=1254&altbirim=1&program=42&organizasyonId=49&mufredatTurId=932001#Anchor3>, Erişim Tarihi: 20 Haziran 2014

⁵ http://www.gsf.hacettepe.edu.tr/grafik/ogr_lisans.html, Erişim Tarihi: 20 Haziran 2014

⁶ <http://gsf-git.gazi.edu.tr/posts/view/title/lisans-derstleri-75384>, Erişim Tarihi: 20 Haziran 2014

⁷ <http://www.ebs.sakarya.edu.tr/?upage=fak&page=bol&f=07&b=08&ch=1&yl=2013&lang=tr&cpage=dersplan>, Erişim Tarihi: 21 Haziran 2014.

Kuşkusuz bölümlerin ders süreleri ve sayılarını belirlemelerinde bünyelerinde barındırdıkları akademisyen sayıları ve onların uzmanlık alanları etkilidir. Ancak dört yılı kapsayan lisans programında bir ya da iki dönemlik dersler yeterli olmayabilir. Öğrencilerin tipografiye ilişkin bilgileri temel düzeyde kalmakta; eksikliklerin proje derslerinde kapatılmaya çalışılması nedeniyle, öğrencilerin projeye odaklanmasında ya da temel tipografi hatalarının düzeltilmesine gerekenden daha fazla zaman harcanması gibi sorunlar ortaya çıkabilmektedir.

Üniversiteler	Zorunlu Dersler		Seçmeli Dersler	
	Kredi (AKTS)	Saat	Kredi (AKTS)	Saat
Maltepe Üniversitesi ⁸	20	16	11	8
Yeditepe Üniversitesi ⁹	13	11	24	24
İzmir Ekonomi Üniversitesi ¹⁰	12	8	4	4
Sabancı Üniversitesi ¹¹	6	-	6	-
TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi ¹²	3	-	-	-
İstanbul Bilgi Üniversitesi ¹³	5	4	-	-

Tablo 2. Kredi ve Ders Saati Açısından Vakıf Üniversitelerinin Karşılaştırılması.

Vakıf üniversitelerine bakıldığında (Bkz. Tablo 2), en fazla zorunlu tipografi derslerinin Maltepe Üniversitesi'nde, en fazla seçmeli tipografi derslerinin de Yeditepe Üniversitesi'nde verildiği anlaşılmaktadır. Maltepe Üniversitesi'nin ilgili bölümünün vakıf üniversiteleri arasında tipografiye en fazla ağırlık veren bölüm olduğu, Yeditepe Üniversitesi'nin seçmeli derslere de ağırlık vererek öğrencilere tipografi bilgilerini geliştirmeleri için imkân tanıdığı görülmektedir.

Her ne kadar araştırmamızın bu bölümünde ilgili bölümlerde yer alan tipografi ders saatlerinin sadece sayıları incelenmiş olsa da, dersin içeriğinin ve işlenişinin ders saatlerinden

⁸ <http://gsf.maltepe.edu.tr/grafik/ders-tanimlari1>, Erişim Tarihi: 20 Haziran 2014

⁹ <http://yeditepe.edu.tr/dinamik/bolum.dot?isim=grafik-tasarimi&catlism=ders-programi>, Erişim Tarihi: 20 Haziran 2014

¹⁰ <http://ects.ieu.edu.tr/akademik.php?lang=tr&sid=curresection=ilt.fadf.ieu.edu.tr>, Erişim Tarihi: 20 Haziran 2014

¹¹ <http://vacd.sabanciuniv.edu/en/courses-ba>, Erişim Tarihi: 20 Haziran 2014

¹² <http://www.etu.edu.tr/?q=gorsel-iletisim-tasarimi-mufredat>, Erişim Tarihi: 20 Haziran 2014

¹³ <http://vcd.bilgi.edu.tr/curriculum.html>, Erişim Tarihi: 20 Haziran 2014

daha önemli olduğu açıktır. Sürekli gelişen teknoloji ve yeni medya ortamları ile tipografi eğitimini güncel tutmak eğitim kurumlarının temel meseleleri arasında yer almaktadır. Tipografinin temel değişkenlerine ilişkin bilgilerin, gün geçtikçe gelişen bilgisayar, tablet, e-okuyucu ve akıllı telefon gibi mobil teknolojileri içeren 'ekran' için tazelenmesi ve bu bilgilerin öğrencilere aktarılması için tipografi dersleri için gereken süre ve içerik sağlanmalıdır.

Uzmanlık Sorunu

Ülkemizde salt tipografi eğitimine yönelik eğitim veren bir kurumun bulunmayışının kaynaklık ettiği bir altyapı sorunu, uzmanlık sorununun temelini oluşturmaktadır. Bu aşamada, ilgili bölümlerin ders programlarında yer alan tipografi derslerinin süreleriyle birlikte dersi verecek olan akademisyenin niteliği ön plana çıkmaktadır. Derinleşemeyen bir tipografi eğitimi, süreli yayın tasarımı, ambalaj tasarımı, bilgilendirme tasarımı vb. gibi görsel iletişim tasarımının alt disiplinlerinde uzmanlaşmaya yönelik bir tipografi eğitimini de mümkün kılmamaktadır. Lisansüstü düzeyde eğitim alacak kişilerin alt disiplinlere yönelik uzmanlık alanlarına yönlendirilmesi ile gelişmiş ülkelerin üniversite yapılarında sıkça görülen akademik kürsülerin oluşturulması gerekmektedir.

Uzmanlık alanları oluşturma anlayışı, görsel iletişim tasarımının alt disiplinlerine yayılan teknoloji ve yeni medya ortamlarıyla genişleyen sayısal tipografi bağlamında, eğitim verilen kurumun, dersi veren akademisyenin ve tipografinin kendisi için değişime gereksinim duyan bir ileri görüş gerektirmektedir. Ayrıca tipografi özelinde basımın gelişimi, kitabın tarihi, basım teknikleri ve Latin alfabesinin evrimi gibi tipografi tarihine ve kültürüne yönelik derslerin lisansüstü düzeyde bulunması, tipografi tarihine hâkim, bu alana eğitim, araştırma ve yayın ile katkı yapabilmeyen akademisyenlerin yetişmesine olanak sağlaması açısından da önemlidir. Bu tür oluşumların, market raflarında bulunan ürünlerin tasarımlarından, literatürün gelişmesine kadar geniş bir yelpazede ülkemizin tipografi kültürüne doğrudan ya da dolaylı etkileri görülecektir.

Ortak Terminoloji

Tipografiye ilişkin bir literatürün oluşmasının başlıca unsuru, terminoloji birliğinin oluşturulmasıdır. Bir kültürün en önemli yapı taşının o ülkenin dili olduğu düşünülürse, yabancı dilden doğru uyarlanamayan ve üzerinde farklı görüşlerin bulunduğu terimlerin kullanılması; ortak dilin oluşmasını ve tipografi kültürünün yerleşmesini engelleyen unsurlardan sadece biridir. Bu alanda yapılmış çalışmalara bakıldığında, tipografiye yönelik ilk sözlük çalışmalarından birinin, Namık Kemal Sarıkavak'ın 1998 yılında yayımladığı 'Latin Abece-sinin Evrimi' adlı çeviri-derleme kitabı ve 1997 yılında basılan 'Tipografinin Temelleri' adlı kitabı olduğu söylenebilir. Bu ikinci kitabın son bölümünde, tipografi terimlerinin yer aldığı bir sözlük bulunmaktadır. Sözlüğün genişletilmiş hâli, Sarıkavak'ın 2009 yılında ikinci

baskısı yapılan 'Görsel İletişim ve Grafik Tasarımında Çağdaş Tipografinin Temelleri' adlı kitabında yer almaktadır. Ayrıca Türkçe Tipografi Topluluğu, tipografinin Türkçeleştirilmesine yönelik sözlük çalışması yürütmekte ve internet sitelerinde yayınladıkları söyleşiler, çeviriler ve makaleler ile ülkemizdeki tipografi alanına önemli katkılar yapmaktadır.

Yazıcıgil ise, Türkçeleştirilen tipografi terimleri ile tipografinin ne kadar cazip olabileceği sorusunu sorarak, devlet üniversitelerinde lisans programının Türkçe okutulması ile Türkçeleştirilen terimlerinin teşvik edildiğini; ancak programın İngilizce okutulduğu vakıf üniversitelerinde daha evrensel bir terminoloji kullanıma olasılığını belirterek ortak terminoloji konusuna farklı bir pencere açmaktadır (Yazıcıgil, 2014). Terminolojinin üniversiteye, bölümün ya da dersi veren akademisyenin tutumuna göre değişkenlik göstermesi tipografi konusunda aynı dili konuşmayı ve dolayısıyla bir tipografi kültürünün oluşmasını engellenebilmektedir.

DeneySEL Tipografi

Ortak terminolojinin oluşturulması konusunda son günlerde sıkça karşılaşılan bir durum da, 'deneysel grafik' ya da 'deneysel tipografi' adıyla ders ve proje isimlerine rastlanmasıdır. Türk Dil Kurumu, deney sözcüğünü "*bilimsel bir gerçeği göstermek, bir yasayı doğrulamak, bir varsayımı kanıtlamak amacıyla yapılan işlem*" şeklinde tanımlamaktadır ("Deney", 2013). Deney sözcüğünün tanımından sadece rasyonel bilginin uygulama alanlarında kullanıldığı, önceden belirlenmiş bir problemi kanıtlama ya da problemden sonuç çıkarma amacı taşıdığı anlaşılmaktadır. Bu durum, deney sözcüğünün sanat ve tasarım uygulamalarında kullanımının uygun olup olmadığı sorusunu akla getirmektedir. Bilak, bu konuya ilişkin olarak bitmiş projenin deneysel olarak tanımlanamayacağını, sadece projenin yaratılış sürecinin deneysel olabileceğini belirtmektedir (Bilak, 2013). Becer ise, tasarım alanında deneyselliğin sihirli ama içi boş bir kavram olduğunu vurgulamaktadır (Durmaz, 2008, s. 20). Tipografi alanında hangi eylemin deneysel sayılıp sayılamayacağına ilişkin kesin bir açıklama görülmesi de, konunun gündeme getirilmesi ve görüşlerin ortaya konması, tipografi çalışmasının tasarım sürecini anlamlandırmada ya da tipografi dersini tanımlamada yön gösterici olabilir.

Deneysel tipografiye ilişkin terminolojik detay, ülkemizde tipografinin mevcut durumunun yanında önemsiz görülebilir. Burada dikkat çekilmek istenen, deney sözcüğünün kullanımının uygunluğu değil, temel tipografi bilgisi verilemeyen bir öğrenciye deneysel tipografi adı altında yaptırılan çalışmaların ne katıp ne katamayacağı meselesidir. Bir hayli geç kalmış olsak da, en azından eğitim kurumlarının görsel iletişim tasarımı diploması alacak bir adayın tipografiye ilişkin 'ilk önce öncelikler'ini belirlemeleri gerekmektedir. Böylece eğitim kurumlarının bu önceliklere göre ders içerikleri, süreleri ve atölyeleri oluşturmaları; görsel iletişim tasarımı mezunlarının sahip olması gereken temel tipografi bilgisinde bir düzeyin yakalanması gibi yaklaşımlar değerlendirilebilir.

Tipografi Atölyesi

Günümüzde bilgisayara sahip olan bir kişi, kendini nereden geldiğini bilmediği bir yazı karakteri havuzunun içinde bulunmaktadır. Yirminci yüzyılda bir metini dizmek günler sürerken, bu işlem artık çok kısa sürede yapılabilmektedir. Dizgi işleminin hızlıca yapılabilmesinin artıları olduğu kadar eksileri de vardır. Örneğin Garfield, bu duruma ilişkin olarak, bilgisayarların elle harf dökme gibi bir el işçiliğini silip attığını, zanaat kadar zanaatın getirdiği titiz yaklaşımı da ortadan kaldırdığını söylemektedir (Garfield, 2012, s. 78). Kuşkusuz, çelikten harf kesme sürecini deneyimleyen bir yazı tasarımcısı ile dijital çağın yazı tasarımcısı tipografiye aynı gözlerle bakmamaktadırlar. Tipografiye titiz yaklaşımın korunması amacıyla, bölümlerde tipo baskı gibi eski basım yöntemlerinin deneyimlenebileceği bir tipografi atölyesinin kurulması, öğrencilerin tipografi ile daha sıkı bir bağ kurmalarını, tipografinin tarihsel bilincinin ve kültürünün daha iyi kavranmasını sağlayabilir. Ek olarak eski basım yöntemlerinin sanatçı ve tasarımcılar arasında bir üretim biçimi olarak tercih edildiği görülmektedir. Tipo baskı vb. basım yöntemlerinin yeni anlamlar arayan sanatçı ve tasarımcılar arasında kullanılmasına ilişkin Durmaz, tipo baskının zanaata dayalı yeni bir üretim şekli olarak sanat, tasarım ve zanaat üçgeninde yeniden hayat bulduğunu belirtmektedir (Durmaz, 2009, s. 85).

Tipografi atölyesine, uzman eksikliği, baskı makinesi ve malzeme bulunmasının zorluğu gibi sebeplerden dolayı eğitim kurumlarında yer verilememektedir. Ancak günümüzde, bilgisayar atölyelerinin ve kullanımının yaygınlığı düşünüldüğünde, teknik yetersizlik ülkemizin tipografi alanındaki verimsizliğine ilişkin tatmin edici bir açıklama olarak görülmemelidir.

Kaligrafi ve Yazı Tasarımı

Kaligrafinin tipografi eğitiminde önemine ilişkin ortak görüşler bulunmaktadır. Örneğin, Jeffry Keedy harf tasarımı eğitimine harf biçimlerinin temel yapılarını, vurgularını, gerilimlerini, genişliklerini ve inşasını öğretmek için; kesik uçlu kalem, kâğıt ve mürekkeple kaligrafik çalışmalar yaptırarak başladığını belirtmektedir (Sarıkavak, 2013, s. 72). New York'ta bulunan Pratt Institute'den Jerry Kelly ise, harfleme (lettering) ve kaligrafinin tipografi eğitimindeki önemine dikkat çekerek, ders programında ayrı bir ders olarak ve tipografi dersinden önce yer alması gerektiğine dikkat çekmektedir (Sarıkavak, 2013, s. 72). Farklı uçlara sahip kalemlerin harflerde bıraktığı mürekkep yoğunlukları, harflerin yuvarlak köşelerinin dönüşlerinde oluşan kalınlık farklılıkları gibi kaligrafik ayrıntılar, bir yazı karakterini diğerlerinden farklılaştıran etmenlerdir. Bu nedenle, kaligrafi dersinin yazı tasarımı dersinin ön koşulu olarak ve tipografi derslerinden önce ders programında yer alması; kaligrafinin tipografinin kendisi olmadığı ve tipografi ile aralarındaki kavram farklılıklarının öğrencilere aktarılması açısından doğru bir yaklaşım olarak görülebilir.

Tipografi Bilimi

Ülkemizde son dönemde artan tipografide okunabilirlik ve algılanabilirlik tartışmalarının ardında gözden kaçan bir unsur dikkat çekmektedir: Tipografi bilimi. Bu konuda 2008 yılında Grafik Tasarım dergisinde yayımlanan, Ellen Lupton'un 'Tipografi Bilimi' başlıklı makalesi aydınlatıcıdır. Kendisinin verdiği örneklere göre, uygulamalı psikoloji alanında tipografi temalı deneyler 1929 yılına kadar geriye gitmektedir. Harf boylarının verimli okumaya etkisi, tırnaklı ya da tırnaksız karakterlerin okuma hızına etkisi, kâğıt ve ekran arasındaki verimlilik farkı, satır uzunluklarının okumaya etkisi, satır başına düşen harf sayısı farklılıklarının verimliliği gibi birçok bilimsel deney yapılmıştır. Verimlilik, okunabilirlik deneyleri ile uzmanlar, tipografi deneyiminin nesnel ve öznel taraflarını ortaya koymaya çalışmışlardır (Lupton, 2008, s. 77–78).

Garfield ise, 1940'lı yıllarda bir yazı karakterinin okunaklılığını ölçmek amacıyla yapılan en yaygın testlerden birinin 'göz kırpması testi' olduğunu ve 1970'lerde Kraliyet Sanat Akademisi'nin Baskıda Okunabilirlik Araştırma Bölümü'nde (The Readability of Print Unit) birçok araştırmanın yapıldığını belirtmektedir (Garfield, 2012, s. 58–59). Bilim adamlarının ve kurumların yanı sıra yazı karakteri tasarımcılarının da, tasarladıkları karakterin okunabilirliğini test ettikleri görülmektedir. Örneğin, 1957 yılında 'Univers' adlı yazı karakterini tasarlama sürecinde Adrian Frutiger'in okunabilirlik testlerine katıldığı, bilimsel olarak onaylandıktan sonra yazı karakterini kullanıma sunduğu bilinmektedir (Garfield, 2012, s. 141).

1960'larda Margaret Calvert ve Jock Kinneir'den İngiltere'nin yol tabelalarında kullanılması için özel bir yazı karakteri tasarlanmasını istemeleri, bilgilendirme tasarımı gibi görsel iletişimin alt disiplinlerinde tipografi kullanımının değişkenlerini göstermesi açısından önemlidir. Hangi tırnaklı ya da tırnaksız yazı karakterinin seçilmesi gerektiğinin, doğru harf aralıklarının, tabelanın en az kaç metre uzaklıktan bilgiyi okutması gerektiğinin, yazının ve tabelanın renginin ne olması gerektiğinin, otomobil ışıklarının okumaya etkisinin ölçülme-ye çalışıldığı arabalı yol testleri yapılmıştır. Elde edilen veriler dikkate alınarak tasarlanan 'Transport' adlı yazı karakterinde harfler, şoförlerin yer isimlerini olabildiğince çabuk okumasını sağlamak amacıyla tasarlanmıştır (Garfield, 2012, s. 148–155).

Günümüzde tipografinin sadece el ve göz yardımı ile yapılan bir şey olmaktan çıkıp, bilim ile yapılan bir şey haline geldiği görülebilmektedir (Garfield, 2012, s. 148–155). Ülkemizde yapılan çeviri çalışmaları ile gündeme taşınan 'tipografi bilimi' terimine ilişkin duyarlılığın gittikçe arttığı gözlenmektedir. Daha üst bir noktadan bakıldığında, konunun devlet birimlerinin farkındalığı ve kültür politikası bağlamında değerlendirilebilir. Kültür politikaları, eğitim ve kalkınma kavramlarının birbirleriyle doğrudan ve dolaylı ilişkileri bulunmaktadır. Eğitimin bir amacının da kültürün aktarılması olması ve kültür aktarımının dil ile gerçekleşen bir olgu olduğu düşünüldüğünde, yazı alanımızın korunmasının önemi ortaya çıkmaktadır. Özel kuruluşların, üniversitelerin ya da devletin tipografiye ilişkin duyarlılık göster-

mesi, ülkenin tipografi düzeyinin gelişmesi açısından önemlidir. Devletin ilgili birimlerinin ve yerel yönetim unsurlarının görüş ve programlarında yazının korunması ya da tipografi kültürüne ilişkin bir anlayışın bulunmaması, ülkenin kültür yönetimi kısmında atması gereken adımları akla getirmektedir.

Akademik Çalışmalar

Lisansüstü düzeyde üniversitelerin tipografi alanına katkısına bakıldığında, Yüksek Öğretim Kurulu'nun Ulusal Tez Merkezi'nde yapılan kısa bir araştırma sonucunda elektronik ortama aktarılmış ve anahtar kelimelerinde tipografi sözcüğü yer alan 66 adet tezin var olduğu görülmektedir. Bu tezlerin 53'ü yüksek lisans, 13'ü ise sanatta yeterlik ya da doktora tezidir. Tezlerin yalnızca 40'ı incelemeye izin verilmiş durumdadır (Ulusal Tez Merkezi, 2014). Latin alfabesini özümsemek ve değerlendirmek, Batı dünyasının çağlar boyunca yarattığı ve 'Dünya Kültürü' olarak benimsenen bu alanı, ülkemizde yapılacak çalışmalarla katkıda bulunmak ve geliştirmek için gereklidir (Sarıkavak, 2006, s. 84). Bu sebeple, matbaa ile yaklaşık 500 yıllık, Latin alfabesi ile 85 yıllık, tipografi eğitimi ile 40 yıllık bir geçmişe sahip olan ülkenin tipografi alanında ilerlemesine katkı sağlayabilen akademik duyarlılığın oluşturulması önemlidir.

Tipografik Yeterlilik

Diğer önemli bir konu da, görsel iletişim tasarımcılarının tipografik yeterliliğidir. Heller, çoğu kez öğrencinin tipografik yeterliliğinin ölçülmeden mezun edildiğini, yüksek lisansa başvuran adayların genellikle tipografik açıdan yetersiz olduğunu belirtmektedir (Heller, 2004, s. viii). Elinden çıkan ürünlerin belge niteliği taşıdığı görsel iletişim tasarımcısı, aynı zamanda dil ve kültür aktarımında rol oynamaktadır. Yazım kurallarına gerekli özenin gösterilmemesi ya da bilgi eksikliği sebebiyle sıkça karşılaşılan yazım hataları, yanlış kullanımı normalleştirerek tipografik duyarlılığın gelişmesini engelleyebilmektedir.

Tipografinin kavramsal iletim yönünü kullanarak sanatsal yönü ağır basan ürünler ortaya koyması, her görsel iletişim tasarımcısının sahip olması gereken bir özellik olmayabilir, ancak bir metini tipografi kurallarına uygun ve yazım hatası yapmamaya özen göstererek dizmesi, sahip olması gereken en temel özelliklerden birisidir. Genellikle lisans programlarının bitirme projelerinde, proje yöneticisi tarafından tipografi kullanımına ilişkin değerlendirmeler getirilse de, yeterli olmamakta ve mezun olan öğrencilerin tipografi bilgisi çoğu zaman temel düzeyi aşmamaktadır. Bu sebeple, tasarımcı adaylarının lisans derecesini alma aşamasında tipografi yeterliliğinin aranması, üzerinde düşünölmeye değer bir gereklilik olarak görölebilir.

Sonuç olarak Türkiye'de tipografi eğitiminin geliştirilmesine yönelik düşünceleri ortaya koymak, problemleri tespit etmek, onları belli başlıklar altında toplayarak yapılacak tartış-

malara katkı sağlamak, tipografi eğitimi alanındaki düşüncelerin bir sistematığe oturması açısından önemlidir. Uzmanlık sorunu, ortak terminoloji vb. gibi başlıklarla tespit edilen konuların belirli aralıklarla tartışmaya açılması, gelinen durumun ortaya konması ile tipografi eğitimi alanındaki tartışmalar sağlıklı bir zemine oturabilir. Bu amaçla atılacak her adım, tasarımcı adaylarının tipografi bilgisinin ve kültürünün geliştirilmesine yönelik katkı sağlayacağı gibi, ülkenin genel tipografi ortamının iyileştirilmesine de ön ayak olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

Ak, B. (2008). *Sanat ve Tasarım Eğitiminde Tatbiki Güzel Sanatlar Okulu Gerçeği*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.

Bilak, P. (2013). *Deneysel Tipografi. Her Ne Anlama Geliyorsa*, Erişim: 20.06. 2014, <http://www.turkcetipografitoplulugu.org/yazilar/ceviri/deneysel-tipografi-her-ne-anlama-geliyorsa/>.

Byrne, C. (2004). *An Introduction to Typography for Students of Graphic Design/The Education of A Typographer*, ed. Steven Heller, New York: Allworth Press, 1–7.

Çoban, İ. (1993). *Gazi Eğitim Enstitüsü Resim İş Bölümü'nün Çağdaş Türk Resim Sanatı İçerisindeki Yeri 1932–1973*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.

Deney. Erişim: 20.06. 2014, http://www.tdk.org.tr/index.php?option=com_gts&arama=gt-s&guid=TDK.GTS.50ede82d4e3c96.33026335.

Durmaz, Ö. (2008, Şubat). *Modern tipografinin destansı dönemini yazdım*, Grafik Tasarım Görsel İletişim Kültürü Dergisi, 17, 16–20.

Durmaz, Ö. (2009). *Sanat, Tasarım ve Zanaat Üçgeninde Tipo Baskı*, Basım Dünyası Dergisi, 84–87.

Garfield, S. (2012). *Tam Benim Tipim*, İstanbul: Domingo Yayıncılık.

Heller, S. (2004). *Teaching Typographic Fluency/The Education of A Typographer*, ed. Steven Heller, New York: Allworth Press, vii–x.

Lupton, E. (2008). *Tipografi Bilimi*, Grafik Tasarım Görsel İletişim Kültürü Dergisi, 24, 76–77.

Sarıkavak, N. K. (1997), *Tipografinin Temelleri*, Ankara: Doruk Yayınları.

Sarıkavak, N. K. (2003). *Tipografiyi Doğru Kavramak*, Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Yazıları Dergisi, 10, 129–148.

Sarıkavak, N. K. (2006). *Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Grafik Bölümü'nde Yazı ve Tipografi Eğitimi*, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi, 9, 80–98.

Sarıkavak, N. K. (2009), *Görsel İletişim ve Grafik Tasarımında Çağdaş Tipografinin Temelleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2. Baskı.

Sarıkavak, N. K. (2013). ISTRYPE 2012 “Türkiye’de Tipografi Eğitimi” Paneli, Grafik Tasarım Görsel İletişim Kültürü Dergisi, 52, 70–77.

Tipografi. Erişim: 20.06. 2014, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.53a47efe2ece33.98056515.

Turan, İ. (2007). *Bütün Yönleriyle Hocam Emin Barın*, Grafik Tasarım Görsel İletişim Tasarımı Kültürü Dergisi, 7, 41–45.

Ulusal Tez Merkezi. Erişim: 20.06. 2014, <http://tez2.yok.gov.tr/>.

Uçar, T. F. (2004). *Görsel İletişim ve Grafik Tasarım*, İstanbul: İnkılâp Yayınevi.

Üniversiteler. Erişim: 20.06. 2014, http://tr.wikipedia.org/wiki/Türkiye%27deki_üniversiteler_listesi.

Yazıcıgil, O. (2014). *Türkiye’de Latin Tipografik Kalıtım ve Basım Harfi Tasarımı Eksikliği*, Erişim: 20.08. 2014, <http://www.turkctipografitoplulugu.org/yazilar/ceviri/turkiyede-latin-tipografik-kalitim-ve-basim-harfi-tasarimi-eksikligi/>.